

A/16

СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЪ

КНИГА VIII.

КЛОНЪ ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕНЪ И ФИЛОСОФСКО-ОБЩЕСТВЕНЪ

Б.

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1914

ПРОВЕРКА
2005

Изговоръ на Ъ въ заровско-висошкия говоръ (Лжгадинско).

Отъ А. П. Стоиловъ.

[Докладвано въ заседанието на Историко-филологичния клонъ на 5. VI. 1914.]

Говорътъ на лжгадинско-солунскитѣ села Зарово и Висоца, както и тоя отъ близкитѣ до тѣхъ села Сухо и Клисели, ме интересува по запазенитѣ езикови старини отъ 25 години насамъ. Прѣвъ пхтъ за тоя говоръ ми обърна внимание приятельтъ ми Никола Ив. Арнаудовъ, като учители въ Прилѣпъ прѣзъ 1890 год. Той често ми разправяше за нѣкои особености на заровското нарѣчие, що слушалъ прѣзъ двѣгодишното си стоене въ това село, като учителъ прѣзъ 1882/3 и 1883/4 уч. год. (вж. моята статья. На гости въ Зарово и Висоца въ „Българска Сбирка“, VII год., 1900 г. X кн. 639 стр.). Ето защо у менъ се появи силно желание единъ день да проуча тоя говоръ. Като студентъ въ София, това ми желание повече се усили. Щомъ се основа семинарътъ по славянска филология при Висшето училище въ София, една отъ задачитѣ ми бѣ да чета рефератъ по нѣкой филоложки въпросъ отъ тоя диалектъ. Избрахъ си за тема „Рефлекси отъ старобългарския изговоръ на ъ въ новобългарскитѣ нарѣчия“ и за свѣдѣния се обърнахъ къмъ приятеля си Ник. Ив. Арнаудовъ, това врѣме учителъ въ Станимака. Той веднага ми даде такива въ едно дълго писмо.¹⁾

¹⁾ Това писмо, останало въ книгата ми, прѣзъ 1903 год. слѣдъ атентатитѣ отъ страна на нашитѣ революционери на 16 априлъ въ Солунъ, бѣ главниятъ документъ на турското правителство да бѣда прѣдставенъ като революционеръ и държанъ 84 дена въ строгъ тъмниченъ затворъ. Въ него Арнаудовъ, слѣдъ като ми изброяваше, въ кои думи има рефлекси отъ ъ, обръщаше ми внимание да се заинтересувамъ и за носовкитѣ въ тоя говоръ, като ми посочваше за примѣри: *рънка, мъна, крѣн, пенѣ и ерембица*. А въ тия послѣдни невинни думици,

Прѣзъ 1897 год. заминахъ на служба въ Солунъ. Въ него стояхъ цѣли 7 години. Даде ми се възможность, макаръ и съ голѣмъ рискъ, да посѣтя с. Зарово и Висока прѣзъ 1900 г., къдѣто прѣседѣхъ деветъ дена и изучавахъ говоримъ. Прѣди и слѣдъ обиколката си изъ тия села въ къщи си имахъ слугиня отъ тия села. Вънъ отъ това, често се срѣщахъ съ заровци и високалии въ Солунъ.

За да прослѣдя, до дѣ се простира заровско-висошкия говоръ и близкия му сушки или суховски (за послѣдния вж. *D-r V. Oblak, Macedonische Studien, Wien, 1896*), прѣзъ ваканционитѣ мѣсеци на хуриетската 1908 год. прѣдприехъ диалектологически излетъ до с. Клисели (Лжгадинско) (вж. моята статья, Излетъ по нашата диалектология въ „Българска Сбирка“, XVII, 1910 г., 217—224 стр.).

Интересъ въ науката възбудилъ тоя говоръ отъ 1863 год., когато се изнесли образци отъ него въ една дописка отъ с. Висока въ Цариградския в. „Свѣтъникъ“, бр. 29, и днесъ можемъ да му отбѣлѣжимъ богатичка литература (вж. *Е. Кръстевъ*, Единъ приносъ къмъ височкия говоръ, ПСп XV, 401—410 стр.; *Офейковъ*, Думи и рѣчи, ПСп XVII, 321—322 стр.; *П. Драгановъ*, Носовые гласные звуки въ современныхъ македонославянскихъ и болгарскихъ говорахъ въ „Русскій Филологическій Вѣстникъ“, XIX, № 1, 1—27 стр.; *Ofeïcoff*, La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique, Philippopoli, 1888, 107—157 стр.; *А. И. Соболевскій*, Носовые гласные въ новоболгарскомъ языкѣ, въ Р. Ф. В.

споредъ турската слѣдствена комисия, се крияли голѣми революционни тайни. Тоя мъчителенъ за менъ разпитъ, произведенъ на 30 май сжщата година прѣдъ комисия отъ 6 души, сега, като си го спомнувамъ, сжщо ме измъчва и навѣва на тъжни мисли: при какви условия се поставяше интелигенцията въ довчерашня турски режимъ. Когато ме заведоха съ стража (съ „белезици“ на рѣцѣтѣ) прѣдъ слѣдствената комисия, изведнажъ прочетоха писмото ми и почнаха бърже-бърже да ме питатъ, какви комитетски тайни се криятъ подъ думитѣ: „рънка, мънка, крънгъ пент и ереамбица“. Обяснихъ имъ, що значатъ тия думи и какво гоня съ тѣхъ. Като описвахъ и фигуративно думата „крънгъ“, тогава членътъ отъ комисията, Хайрединъ Пустиня, началникъ на жандармерията, се обърна къмъ мене и ми каза буквално тия думи: „Крънкъ, демикъ талимъ! Сега разбрахъ, защо прѣди три години отива въ Зарово, за да учишь селянитѣ на талимъ!“ Безъ да дочака да му дамъ обяснения, заповѣда на стражата да ме поставятъ въ долапъ. На другия день въ една партида, или както я наричахме „поща“, съ силно прѣвързани наопъки рѣцѣтѣ, ни закараха въ „Беазъ-куле“ и прѣдадоха на воененъ склъ. Тукъ трѣбаше да чакамъ 40 дена, докато военниятъ склъ разгледа дѣлото ми. Благодарение, че помака офицеръ Тефиковъ, дезертъоръ отъ българската армия, даде истинско тълкувание на тия думи, та дѣлото ми се прѣпрати въ гражданското сждилище, което слѣдъ подкупъ отъ 25 лири освободи ме отъ затвора, слѣдъ като прѣстояхъ въ него 84 дена.

XXIII, 77—78 стр., *К. А. Шаткаревъ*, ПСп XIX—XX, 258 стр., *Н. Цицовъ*, СбМ IV, 157 стр.; *Ил. Г. Саланджизъ*, Нѣщо за мървацитѣ въ цариградска „Библиотека“, XV, 94—95 стр.; *Д-ръ В. Облакъ*, Приносъ къмъ българската граматика, СбМ XI, 518—524 стр.; отъ същия въ книг. „Macedonische Studien“; *А. П. Стоиловъ*, Рефлекси отъ старобългарския изговоръ на ѣ въ новобългарскитѣ нарѣчия, ПСп LVIII, 556—576 стр.; отъ същия, Остатъци отъ назализъма въ солунскитѣ села Зарово и Висока, ПСп LXI 703—713 стр. и др.). Но понеже с. Зарово вече не съществува — гръцкитѣ войски го унищожиха до основи въ съюзнишката война прѣзъ 1913 г., — отъ интересъ е, мисля, да се изнесатъ още свѣдѣния за тоя говоръ. Въ тая си работа ще дамъ всички думи съ ѣ, които съмъ си отбѣлѣзълъ съ фрази. Въ края прѣвеждамъ за образци една приказка и двѣ народни пѣсни.

Звукътъ ѣ въ заровско-висошкия гоговъ, билъ той въ корена на думата, суфиксенъ или въ края подъ ударение, произнася се като широко е, който звукъ прѣдавамъ съ 'ä. Неударенъ ѣ се произнася като и. Въ работитѣ си до сега го прѣдавахъ така, а слѣдъ плавнитѣ еä. Понеже разликата между 'ä и еä е минимална, ще го прѣдавамъ навредъ съ 'ä. За другитѣ диакритични знаци, що се срѣщатъ тукъ, разяснилъ съмъ въ работата си „Остатъци отъ назализъма въ солунскитѣ села Зарово и Висока, отд. отп., 1901 г., 5 стр. Въ долния списъкъ примѣритѣ отдѣлямъ въ групи: 1. съществителни имена, 2. прилагателни имена и причастия, 3. мѣстоимения, 4. глаголи и 5. числителни имена и нарѣчия.

1. Съществителни имена.

Бират *т'рѣва*; връшат *с'адбата*; идин врах *п'ава* купих; *вр'именту* и хубаву; гу грабна ут *р'ни'атъ*; *р'ах* с'а гришовамъ; ду дръв'атъ устайх *т'астуту*; тас гудина има *млогу д'р'анкъ*; дониси гу у дума *д'атменту*; *д'аца* играят; *м'аздуту* н'ама слама; Как с'а *б'авука* мулила: Г'ела си *в'ажди* кинала; зилена *т'рѣва*; здраф чув'ак и тои; идин пштиник *л'ан* нъ займи; си из'ади *л'абут*; идна *л'аха* лүзе; н'ама *м'арка* на лафут си; *м'асту* млогу за рабута; *благу м'аку* има; на *сн'аут* спй; *ни'астата* м'а слүша; *св'ашта* гүри; на *с'анка* сиди; *п'ава* да түри; *д'аду* сиди; *в'атър дүха*; *с'ам* да *с'ан*; дунци *в'айка*; *м'асени* гр'ай; *угр'а м'асин-*

чината; жр'абѣнтата са при к'ублилт'ъ; свѣта нид'ала; и на тебѣ д'ал; ку'л'ану на ку'л'ану; н'асна п'ай; св'ѣдѣт'ъ гр'ајат; св'ѣт ми с'а вий; удата има н'ана; п'уд стр'ѣхата и с'уху; стр'ѣда н'а седа; л'ош ор'ѣх, ор'ѣхи; п'ълна вр'ѣшита брашну; л'ѣту б'из м'ухъ н'ама; с'ас кл'ѣшита з'ѣми да вади; п'у бр'ѣк ходи; тус му и пр'ѣкур; с'ѣк'у с'иче; купа с'ану; н'ама в'ѣк.

Въ думит'ъ: *виници, цигилка, рика, к'ондила* (стб. кжд'ѣкъ), *стрилица* (совалка) и др., когато ъ не е подъ ударение, изговаря се като *и*.

2. Прилагателни имена и причастия.

Заб'ѣнил'у с'а пр'ѣнар, с'а заб'ѣна; жил'ѣжан пр'ѣнт (въ Зарово: *жил'ѣзу*), *п'улуд'ѣл ч'ув'ѣк; г'у ф'ати л'ѣн'ѣт; л'ѣнлиф ч'ув'ѣк; с'ас п'ул'ѣм сар'ѣк; ц'ѣлу г'у дади; г'озб'ѣт'ъ с'а р'ѣдк'ъ; б'ѣл'ѣт'ъ пар'ѣ; ц'ѣл п'ѣшт'ѣник из'ѣди; т'ѣсна уд'ѣа; сл'ѣн ч'ув'ѣк; н'ѣш ходи; чудили с'а зашто умр'ѣла; паднала на зим'ѣта умр'ѣна; в'ѣрна дружина.*

3. Мѣстоимения.

Т'ѣхна раб'ѣта; н'ѣк'ѣи д'ѣиде; у т'ѣх б'ѣх; ѣку ти свр'ѣши н'ѣшт'ѣ раб'ѣта, и ти тр'ѣбува да свр'ѣшиш друга; вс'ѣк'ѣи пент'ѣл на бун'ѣшти с'и п'ѣй; идно н'ѣшт'ѣ наид'ѣх; т'ѣс м'ѣнци; н'ѣк'ѣл'ѣк'ѣ пр'ѣнти да ст'ѣрим'ѣ.

4. Глаголи.

Да *м'ѣсим'ѣ л'ѣп; б'ѣх на брак'ѣт; ѣнкас т'ѣи б'ѣши; ѣт б'ѣл'ѣник н'ѣ м'ѣжим'ѣ да фл'ѣз'ѣим'ѣ; ѣк'ѣ б'ѣха с'ичк'ѣт'ъ пч'ѣл'ѣ м'ѣд б'ѣр'ѣли, б'ѣнбар'ѣт *шт'ѣши* наимл'ѣгу да с'ѣбире; *п'р'ѣвр'ѣви* малк'ѣт'ѣ д'ѣт'ѣ; *извад'ѣм'ѣ* колк'ѣ ишти; *нал'ѣм'ѣ* д'ѣл'ѣвата вин'ѣ; п'уд нег'ѣ оф'ѣци *пл'ѣдн'ѣха*; п'уд нег'ѣ *сид'ѣха*; ж'ѣл'ѣт'ъ г'у *из'ѣд'ѣха*; м'ѣнц'ѣт к'ѣт'ѣ *умр'ѣ*; ж'ѣб'ѣт'ъ *кр'ѣкат*; н'ѣзнай да *вр'ѣви*; кутр'ѣ ж'ѣна с'ѣй брашну? г'у *н'ѣс'ѣх* п'уд м'ѣшниц'ѣта; да г'у *изм'ѣрим'ѣ*; мис'ѣр *с'ѣгат* на н'ѣв'ѣт'ъ; р'ѣмп г'у *п'у р'ѣмб'ѣх*; идин л'ѣш с'ѣн с'ѣн'ѣх; н'ѣ *ход'ѣши* г'ѣла; гд'ѣ с'и забл'ѣнд'ѣл? к'ѣнец'ѣт с'ѣ *п'р'ѣпл'ѣва*; с'ѣ к'ѣмн'ѣм'ѣ; с'ѣд м'ѣндр'ѣ; тус *п'уб'ѣна*; г'у *сл'ѣд'ѣх* п'у ст'ѣмпалк'ѣта; н'ѣм *в'ѣр'ѣам*; ѣнкас *б'ѣгат*; г'у *мол'ѣх*; п'ѣсна *п'р'ѣн'ѣ*; *тр'ѣбува* да гл'ѣндаш; *л'ѣв'ѣши* р'ѣб'ѣ; *сн'ѣх* — *сн'ѣши*; *дад'ѣти*; *фал'ѣх* — *фал'ѣши*; *стр'ѣт'ѣх* г'у г'ѣр'ѣ; н'ѣв'ѣст'ѣта *ч'ѣв'ѣ*; л'ѣп *м'ѣс'ѣши*; н'ѣма *вин'ѣ*.*

Въ глаголитѣ: брадва да хъ *сиче*, грѣхъ сѣ *пришодвами*, да *утичем* йдин прѣнт, нѣжѣт нѣ *риже* и др. ъ се произнася като *й*.

5. Числителни имена и нарѣчя.

Да ми взмиш *двѣ* окъ риб; *двѣстѣ* окъ; *утрѣ* да пойма да ловимъ заѣнци; *акѣ* сидиш *запрат*, да ми дадеш хабер; *утдѣ* гѣ видѣ? *сѣкандѣ* има; *никандѣ* гѣ нѣма; *ддрѣ*, *ддлѣ*; *сетнѣ*; *нетрѣ*.

Образци.

Прѣдречено отъ змия да умре.

(Нар. приказка).

Нѣкѣи врѣмѣ ималѣ йдин цар. Тѣи нѣмал таѣфа и за тѣс чѣстѣ сѣ молил на Госпѣда да му даде барѣ йдна мѣмичка. Ут мѣра *сетнѣ* дѣшел йдин плиматѣк (проповѣдникѣ). Царѣ рекал на плиматѣкѣ да сѣ пѣмоли на Госпѣда да му даде чѣндѣ. Плиматѣкѣ му рекал: „Госпѣд да ти даде йдна мѣмичка, амѣ да умрѣ на пѣтнайсѣтѣ гѣдинѣ“. Царѣ рекал: „Нѣка ми даде Госпѣд чѣндѣ, ат нѣка умрѣ“. Нѣскѣрѣ му сѣ рѣдѣла мѣмичка. Тѣ млѣгѣ сѣ радѣвали и млѣгѣ сѣ иѣ чувѣли, а нѣ пѣйки сѣ иѣ чувѣли на пѣтнайсѣтѣ гѣдинѣ. Йдин дѣн и занѣли грѣзди. Тѣ фѣтила да иѣде, амѣ нѣ зѣрнѣ пѣ зѣрнѣ, лѣ сѣс цѣл грѣздак. Йднѣ фѣтила да иѣде, та паднала на зѣмѣта умрѣна, Сѣчкѣтѣ штѣ бѣли тѣм сѣ уплѣшили и сѣ чѣдили, заштѣ умрѣла. Зѣли грѣздакѣ, штѣ иѣла и видѣли йдна змѣичка мѣгѣ зѣрнѣтѣ. Тѣ умрѣла ут змѣичката, штѣ бѣла у *нетрѣ* у грѣздакѣ.

Записана въ Зарово.

Народни пѣсни.

Садѣла Гѣла бѣсилѣак
 На рѣха рѣда бѣз ѣда:
 'Ода нѣма да гѣ вади,
 Плѣта нѣма да гѣ гради.
 Гѣла си ѣчи цидѣла,

Та си бусил'ак вадѣла;
 Г'ела си в'ажди кинала,
 Та си бусил'ак градѣла.
 „Чин ми с'а, Божѣ, бусил'ак,
 Чин ми с'а гора зилена!“
 Как с'а д'авуика мулила,
 Ты ми бусил'ак нараснал:
 Пуд негу офци пладн'аха,
 Пуд негу луди сид'аха.
 Ут там мина левин Митри,
 Левин Митри тирзичету,
 Скина си срѣка бусил'ак,
 Нарендиха ја на чалмата.
 Утд'а гу вид'а Гелина,
 Л'ута гу клентва пруклела:
 Исхнала ти рѣнката,
 Кату Гелину бусил'ак!“
 Ја тои ѣ вѣли и гувори:
 „Н'а кѣлни дубра д'авуикѣ,
 Јаз си ѣмам ѣрмасница,
 И т'а теб'а за т'а кѣлни!“

Слушана въ с. Зарово.

Гину, Гину, мари булгар казѣ!
 Потурчи с'а, јаз да т'а езма,
 Да ти клада турцку ѣми,
 Турцку ѣми врагу пишман кадѣн,
 Да си пишман, Гину, ут маика ти,
 Ут маика ти, Гину, ут башта ти,
 Ут башта ти, ут црѣвата,
 Ут ден Виликден, ут Гург'увден.
 Јаз да пода на мал пазар, Гину,
 Да ти куп'а там јантирија:
 Ти да носѣш, Гину, јаз да глендам!

Слушана въ с. Висока.